

Het engste deed Jaap in het bos, 's avonds op de fiets. Hij maakte vaart, liet zijn hoofd in zijn nek zakken en zag in het donker de kruinen van de bomen. Een streep hemel wees hoe het pad verliep onder zijn vers opgepompte banden. Het licht gaf aan waar een bocht kwam, waar een recht stuk, waar het bospad smaller werd, waar het uitdijde.

Hij trapte harder. Zonder zijn blik te verwaarlozen verlegde hij zijn concentratie naar zijn oren. Luisteren was evenveel waard als kijken, al dreigde het suizen van zijn oren de geluiden van het bos te overstemmen. Dat gesuis was zijn eigen bloed, maar het mocht hem niet afleiden. Hoorde hij een tegenligger? Scharrelde er iets in de struiken dat over kon gaan steken? Overdag zag je nog geen konijn maar vroeg in de avond gingen alle bosdieren tegelijk op stap. En bang waren ze dan niet, de blonde reeën en de zwarte zwijnen, niet eens schichtig.

Steeds meer vaart maakte hij, tot het stuur tussen zijn vingers begon te trillen. Zijn opgeschoren nekharen prikten tegen zijn boord. Omdat hij zijn mond gesloten hield, stootte zijn adem zijn neusgaten wijd open. Hij bonkte over een boomwortel, schoot omhoog en knalde terug op het fietszadel. Tussen zijn liezen golfde pijn. Even verdween de lichtbaan, werd het zwart voor zijn ogen. Toen een struik zijn arm schramde verdampte zijn misselijkheid. Zonder de maan en de sterren aan zijn blik te laten ontsnappen heroverde hij zijn evenwicht.

Terwijl hij zijn handen van het stuur nam om zijn armen achter zijn rug te kruisen, drukte hij zijn achterhoofd nog steviger tussen zijn schouderbladen. Dit was het heerlijkste. Zijn maag kwam omhoog, zijn keel bewoog op en neer, zijn kuiten voelden hard.

Twee bochten nadat onder zijn kettingkast het zandpad was overgegaan in straatklinkers, trapte hij terug en keek voor zich.

Zo gewichtloos als hij kon, vlijde hij zijn handen op de handvatten. De bomen, beuken en wat sparren, wuifden naar hem met hun schaduwen.

De laan was leeg.

Langzaam fietste hij terug naar het pension, waar zijn vader, zijn moeder en Zus de avondthee dronken.

‘Dag Jaap. Ben je daar weer?’

Morgenavond ging hij weer.

Overmorgenavond ook.

Alle acht avonden van de vakantie.

Na de zomer bleek dat de Krach ook het vermogen van Jaaps vader had opgeslorpt. Hij ging dood zonder afscheid. Van zijn schulden had Jaap niet geweten, van zijn zorgen niets gemerkt.

Zijn vader was een vreemde met een bekend gezicht. Zijn rechterhand met de nette nagels en de bruine nicotinevlek op de wijsvinger, dezelfde hand waaraan Jaap zes keer naar de in-tocht van Sint-Nicolaas had gekeken, bleek ineens een hand vol ongedacht geweld.

Wat weet je van een vader, die zomaar, waar toch? bij wie? wanneer?, een zilverkleurige revolver had kunnen aanschaffen die precies in een vuist past? Wat begrijp je van een vader die ondanks zijn nette pak en zijn schone manchetten in staat was zo'n wapen te laden en die er geen moeite mee had om het te

ontgrendelen? Wat moet je met een vader die de korte loop boven zijn rechteroor tegen zijn hoofd zette? Waar denkt zo'n vader dan aan? Niet aan zijn kinderen. Niet aan zijn zoon.

Aan zichzelf.

Jaap had geen keuze. Die vader had hem verraden maar hij bleef zijn zoon.

Zijn vader. Hij wilde steeds en hij wilde nooit meer aan hem denken. Hij wilde dat hij niet hoefde te weten dat er zoveel bloed uit de zijkant van een hoofd kan vloeien als er een gat in is geslagen.

Opgebaard leek de dode man weer op de gewone vader van altijd, hij glimlachte zelfs een beetje. Van het rode wak in zijn hoofd was een ronde blauwe vlek over, onder een laag poeder.

Om beurten zeiden Jaap en Zus dat tegen hun moeder, Jaap vertelde zelfs van het lachje. Maar ze had het lichaam van haar man niet meer willen zien. 'Voor verdriet heb ik geen tijd,' zei ze. 'Trouwens, ik heb er ook geen geld voor.'

Zodra de koffieboel van de begrafenis aan kant was en alle kennissen naar huis, gaf ze de dienstbode en het dagmeisje hun congé. De dag erna haalde ze Zus van de hbs. Onder deze omstandigheden zat schoolgaan er voor een meisje niet meer in. Moeder zag af van haar visites en haar buurt en gaf successievelijk haar cassette met tafelzilver, haar meubels en ten slotte haar huis op. Samen met haar dochter verhuisde ze van de villa aan de Mathenesserlaan naar een huuretage aan de Lambertusstraat, een straat met meer lantaarnpalen dan bomen. Haar studerende zoon kon als hij er was op het divanbed in de tussenkamer.

Toen het opnieuw zomer was, promoveerde Jaap. Zeker van zijn zaak verdedigde hij met zachte stem zijn proefschrift, 'De relatieve aanslagkans der L-niveau's in het Röntgenspectrum'.

Zijn moeder, voor de plechtigheid van Rotterdam naar Groningen getreind, feliciteerde hem niet. 'Het hoogste woord in de

hoogste boord', was haar commentaar op zijn cum laude. Toch stond haar witte gezicht trots achter de voile, helemaal toen Jaaps promotor haar persoonlijk zijn complimenten kwam maken met de heksentoer van haar zoon. Een proefschrift, dit proefschrift, schrijven in minder dan twee jaar, zo'n jongeman wachtte een grote toekomst in de wetenschap.

De zon stond laag, toen Jaap samen met haar wachtte op haar trein naar huis. In de lege wachtkamer derde klasse legde ze het hem kortweg uit: de hele wereld was arm geworden, niemand had nog geld. Wat ging hij doen?

Ze zweeg, keek hem aan alsof ze hoopte dat ze zich niet nader hoefde te verklaren. Jaap zweeg terug.

Zijn moeder hernam het woord. In een monoloog legde ze een hek om Groningen, met hem erbuiten. In Groningen had ze niets aan hem. Thuis in Rotterdam alles.

Jaaps aandacht dwaalde af, naar het licht. In bestofte stralen benadrukte het de rand van zijn moeders zwarte hoed. Alleen de punt van haar neus ving zon.

Haar ogen kwamen te voorschijn. Fel keek ze hem aan. Nu luisteren, of anders...

Ze begon opnieuw. Kort legde ze het nog één keer uit. Terwijl hij de laatste guldens van de toelage had opgesoupeerd die zijn vader voor hem had vastgezet toen hij nog naar de lagere school ging, hadden zij en Zus nog alleen om de andere week vlees op tafel. Brood hielden ze vers van zaterdag tot vrijdag met een appel- of aardappelschil in de trommel, boodschappen deden ze na vijven op de mart, net voor er opgeruimd en ingepakt werd. Zus was uit al haar kleren gegroeid en haar eigen wintermantel kon niet nog een keer gekeerd worden. Wat dacht haar zoon, haar volwassen zoon, daaraan te gaan doen?

Jaap stond op, stram als een speelgoedsoldaatje. Naar hem opkijkend wachtte zijn moeder op antwoord. De gesprongen

adertjes in haar wangen zagen paars onder de poeder, haar neus leek nog witter. Op het perron verhing de stationschef naast de klok de bordjes: de trein naar Rotterdam vertrok over zes minuten.

Opnieuw nam ze het woord: 'Jaap, je vader is dood. Hij heeft ons verlaten als een proleet. Hij was een patjepeeër, hij was bang, hij had geen klasse. Voor jou was gezorgd, maar wie er zich ging bekommeren om mij of om Zus, hem kon het niet schelen.'

Driftig knikkend onderdrukte Jaap de wenteling in zijn maag. Ja, natuurlijk, hij ging weg uit Groningen. Van de universiteit had hij weinig te verwachten. Daar had zijn hoogleraar hem een baantje beloofd, maar hij zou in geen jaren een fatsoenlijk salaris toucheren, zijn moeder had gelijk.

Hij kon deze week zijn spullen inpakken, zijn boeken verkopen, zijn hospita goedendag zeggen. Hij kwam thuis, bij haar en bij Zus, in de Lambertusstraat. Zeker, plek genoeg. Een eigen plek zelfs, in de tussenkamer achter het groene gordijn waar Zus naast zijn bed de boekenplanken van zijn gymnasiumtijd had opgehangen, dat was fideel van haar.

Zijn moeder trok haar handschoenen aan. 'Goed, Jaap, ik wist dat je zo zou besluiten.'

Deze week nog kon hij reflecteren op de betrekking die, dat wist ze toevallig, volgende maand vrijkwam bij de Leeszaal. Echt iets voor hem, hij zat immers altijd met zijn neus in de boeken.

De trein bonkte het station binnen. Zijn moeder raakte met haar wang even aan zijn lippen, stapte in, zocht een lege coupé en schoof het raampje open. Ze vouwde vast haar zakdoek uit om er aanstonds mee te wuiven en terwijl de trein begon te rijden, voegde ze Jaap nog snel toe dat zijn huwelijk met Fie niet lang hoefde te worden opgeschoven.

Hij knikte gewillig.

Fie zag hij weinig. Naar Groningen kwam ze niet. Afgezien van de diners met Pasen en Kerstmis bij haar ouders thuis, ont-

moetten ze elkaar, de twee jaren die hun verloving nu duurde, alleen per koffievizite bij zijn moeder op de zondagen die hij eens in de maand thuis doorbracht.

Het was altijd aardig om Fie te spreken. Niet om naar haar te luisteren, maar om te kijken naar haar gladde roestige haren die in twee afbuigende punten over haar oren naar voren vielen, of naar de kleine pigmentvlek naast haar mond. Haar ogen, bruin glas, verreed hij. Die maakten hem onrustig.

In Jaaps laatste week in Groningen gaf Meister Johan Dijksterhuis geen blijk van medeleven met de aanstaande verbanning van zijn leerling. 'Heel goed. Weg met jou. Een echte kunstenaar verbrandt zijn schepen achter zich,' zei hij. Tussen zijn tanden zijn peuk plettend lachte hij zonder geluid.

Jaap wist niet wat hij met zulke grappen aan moest. Was dit plagerij met een artistieke boodschap of wenste Dijksterhuis op een goedkoopje de andere studenten in de schilderklas te vermaken?

De les zat er bijna op, Dijksterhuis maakte een rondje met laatste aanwijzingen. Kippig staarde hij naar het doek waar Jaap enige weken aan bezig was. Hij boog voorover en zette een paar se veeg over het pannendak van de boerderij die Jaap had opgezet in zorgvuldige grijzen en bruinen en groenen. 'Blinde intuïtie, daar moeten wij het van hebben,' zei hij. 'We moeten onze hersens hun plaats wijzen. Dat zal ze leren.' Hij kwam zo dichtbij dat Jaap vreesde dat hij omhelsd ging worden.

'Netjes is zo vervelend,' klonk het aan zijn oor.

Terwijl Jaap het kippenvet van zijn armen wreef, keerde Dijksterhuis zich van hem af. Een grote, luide lach.

'O ja. Nog gelukgewenst met je promotie. Die gaan we straks vieren. Bij Dik.' Hij verhief zijn stem: 'Ik trakteer jullie allemaal op een jonge klare. Vanwege Jaap!'

Jaap keek naar zijn boerderij.

Dijksterhuis was almachtig, Dijksterhuis was een god. Eén streek van Dijksterhuis' penseel en dat bestorven boerendak kolkte van het leven.

In het noordelijke licht van zijn atelier zag de schilder er ouder uit dan zijn vijfendertig jaren. 'Dus dit is de laatste keer dat je hier bent? Dan wil ik iets van je hebben, Rotterdammer. En dan geeft deze Groninger jou iets terug.'

Hij rolde voor Jaap een schets op die hij had gemaakt aan het dek van een vrachtschip: gestreken zeilen boven de gesloten luiken van het ruim. De hemel bewolkt, de zee van violet en blauw kleurpotlood. In ruil groef hij doelbewust uit Jaaps map een klein blad in contékrijt op: een nachthemel achter de kruinen van de bomen, de takjes en blaadjes aangezet met zwarte inkt en verzacht met loodpotlood. Dijksterhuis vroeg hem het te signeren ('Zet er maar een mooi jaartal op, maakt niks uit') en borg het weg in de ladenkast onder de schuine buitenmuur.

Tijd voor Bodega Dik op de hoek van de Guldenstraat, tijd voor de zogenaamde genieëntafel, waar de studenten alleen durfden aanschuiven op uitdrukkelijke uitnodiging van Dijksterhuis.

Het was nog vroeg. In het café werd het al druk, boven in de Salle Louis Quinze was het nog bijna leeg. De leden van de Ploeg, het kunstenaarsgenootschap waar Dijksterhuis 'sikketoares' van was, waren er nog niet, afgezien van een man met ogen blauw als brandende metablokjes. Geen tien jaar ouder dan de studenten was hij, en twaalf keer zo verlegen. Hij schilderde vermoedens van landschappen in doorschijnende krullen kleur. Jaap kon zijn ogen niet van hem afhouden sinds een van zijn schilderijen weken lang in de struiken langs de Paterswoldseweg had gehangen. Woedend weggesmeten had hij het, steeds dieper zakte het weg in de modder. Plotseling was het uit de berm verdwenen, en hing het, vuil en wel, op een groepstoonstelling van Pictura aan het Martinikerkhof.

Uren later zocht Jaap in de steegjes van Groningen naar zijn kamers. Zijn hoofd voelde los, zijn ogen zwaar, zijn knieën waren van glas en zijn voeten van blik.

Net toen hij de straat van zijn hospita herkende, haalde Dijksterhuis hem in. Vervaarlijk waggelend voorkwam hij met niet-temin vaste hand dat Jaap struikelde.

Dijksterhuis rolde voor hen beiden een sigaret en gaf Jaap vuur. Nadat ze samen hadden staan roken, knoopte hij zijn broek open en deed een geurige plas tegen de gevel. Zodra hij zijn kleren op orde had gebracht, nam hij met langdurig handenschudden afscheid.

Omdat zijn moeder de lucht van olieverb en terpentijn onaangenaam vond in huis en hij sowieso zuinig moest zijn op linnen en verf, zat Jaap in het ochtendlicht bij het venster achter te schetsen met krijt. Hij probeerde de ranke toren te treffen van de kerk van Uithuizermeeden. Helder herinnerde hij zich hoe die toren stond in het verreikende landschap. De logge kerk ging schuil achter bomen, daardoor maakte de toren de indruk te groeien uit het groene koren eromheen. Je zag de hemel door de toren heen blinken, want die was opgebouwd uit opgestapelde, telkens kleinere, prieeltjes. Stonden er drie van die bouwseltjes op elkaar? Vier? Uit alle macht probeerde Jaap het zich voor de geest te halen. Hij kwam er niet uit.

In de keuken gaf zijn moeder aanwijzingen aan Zus. Over een kwartier werd er thee gedronken en een ochtendboterham gegeten. Dan gingen ze naar de kerk en na de preek namen ze Fie mee terug, voor de koffie.

Hij boog zich over zijn schets, veegde wat houtskool uit langs de flank van de toren, die suikerwit werd. IJl.

Saai, noemde zijn verloofde de Groninger akkers, en de kerken vond ze grof. Niet dat Fie het Groningse land ooit was gaan zien. Wat haar betreft was dat niet iets om duur reisgeld voor uit te geven.

Toch was ze een aardige meid.

Nadat Jaap de schets in zijn map had geborgen, stond hij op om zijn handen te wassen. Zijn moeder en Zus kwamen binnen met de borden, de messen en de kopjes. Het tafellaken had Zus de vorige avond, voor ze naar bed ging, uitgespreid, de suikerpot al neergezet. Ze frutselde aan het broodmandje en herhaalde zachtjes het verzoek dat ze gisterenmiddag ook deed: mocht ze aanstaande lente een dag weg, met de kerk wandelen bij Oostvoorne? Hun moeder antwoordde op de toon van de zoveelste keer, dat zoiets alleen kon als ze dan een ander kon vinden om die dag de huishouding te doen.

Jaap rekte zich uit. 'Zus, doe dat dagje uit nou maar. Wij redden ons wel even zonder jou.'

Zijn moeder sprak hem niet tegen. Jaap was haar zoon, maar hij was ook de man in huis en daar trok ze consequenties uit.

Ze keek naar zijn zwarte vingers. 'Moet je nou echt op zondagmorgen zitten kladderen, Jaap? Kijk eens naar je handen. Gauw naar de keuken. En vergeet niet je nagels te borstelen. Je neemt Fie vanmiddag misschien mee uit wandelen en zo'n meisje schrikt als haar aanstaande eruitziet als een wildeman.'

Jaap hield zijn mond.

Wandelen met Fie? Waarom? Hij zou niet weten waar naartoe. Bovendien was het winter. Wandelen deed je in de lente.

Fie krabde aan de sofa, een gedempt geluid onder de kwasten van het kussen dat ze tussen hen in had gelegd. Gewoontegetrouw schoof Jaap zijn hand er ook onder. Haar vingers zochten zijn pols. Van de gesp van zijn horlogebandje gleden ze naar zijn vingertoppen. Ze trokken even aan zijn wijsvinger en bleven hangen bij zijn middelvinger, maar hun doel was de verlovingsring. Fie's hand kwam tot rust.

Jaap drukte de droge vingers eenmaal, tweemaal. Hoe stil hij zijn gegijzelde hand ook hield, hij werd vochtig, eerst tussen

duim en wijsvinger, daarna in het kloofje achter zijn pink en al snel onder zijn handpalm. Fie nam daar blijkbaar geen aanstoot aan, maar hij schaamde zich. Achter zijn boord kriebelde het en zijn neus jeukte.

Om zichzelf af te leiden aaide hij aan zijn andere kant Petrus, de zwarte kat die sinds Zus hem voor de deur had gevonden 's nachts op zijn voeten sliep.

Zus en zijn moeder negeerden het gewriemel onder het kussen en Fie deed net of het niet gebeurde, maar Jaap was blij toen de koffie was ingeschonken en hij zijn beide handen nodig had, een om het schotelkje vast te houden, de ander om te roeren. Hij dronk, zette zijn kopje op de salontafel, hield zijn hand bij zich.

'Je bent een lieve meid, Fie,' zei hij.

Verschietend van zijn eigen uitbundigheid, strekte hij zijn benen naar voren en rammelde met zijn sleutelbos in zijn broekzak.

Fie kleurde van haar voorhoofd tot achter de bovenste knoop van haar blouse, vaalgeel naast haar roze huid. Zus keek langs haar neus weg, Moeder zei: 'Het is zo vroeg in het jaar al van dat heerlijke weer. Waarom gaan jullie niet een eindje om, langs de plas?'

Fie stond op. Jaap volgde.

Buiten hing ze haar arm in zijn elleboog. Haar zwijgzaamheid liet ze varen. Ze haalde op hoe lang ze nu verloofd waren, herinnerde Jaap eraan dat hij haar nauwelijks had durven vragen ('Malle jongen') en stelde vast dat ze een trouwdatum moesten prikken. Haar vader vond het goed. Op een huis hoefden ze nog lang niet te rekenen, maar voorlopig konden ze bij haar ouders inwonen. Haar vader zou bijspringen met een lening zodat ze hun eigen bedoeninkje op konden zetten. 'Renteloos hoor, dat spreekt vanzelf, zei papa. We hoeven pas terug te betalen als jij promotie hebt gemaakt bij de bibliotheek. Dat zit er toch in? Je moeder zei zoiets.'

Voor hij zijn ogen had kunnen afwenden keek ze in zijn gezicht. Hun trouwdag zag ze aanstaande zomer voor zich, in de vakantie. Dan konden ze meteen op huwelijksreis.

‘Van papa mogen we een week weg met de boot. Hij heeft beloofd dat hij meegaat, om jou zeilen te leren.’

Voor ze de Kralingse Plas om waren gelopen, was alles bedis-seld. In de Lambertusstraat wachtte zijn moeder hen op, boven aan de trap. In de gang stootte ze haar aanstaande schoondoch-ter verholen aan: ‘En?’

Jaap weigerde te veinzen dat hij dat niet zag, Fie knikte vro-lijk, zonder acht op hem te slaan. Ze schudde het rode haar bo-ven haar kraagje en zei: ‘t Wordt deze zomer hoor.’

Ze pakte Jaap bij zijn arm en trok hem mee de kamer in. Ze struikelde over Petrus, zo’n haast maakte ze.

Binnen streek Fie’s aanstaande schoonmoeder het tafelkleed glad en haalde het Insulindekwartet uit de tafella. ‘Even een spelletjes, voor we gaan eten.’ Ze deelde de kaarten rond, legde met een kokette klap de pot in het midden, knipoogde naar Zus en pakte haar stapeltje op, dat ze ordende in een strak waiertje.

‘Fie, meid, mag ik van jou de tamarindeboom?’

De volgende ochtend, voor hij naar zijn werk ging, verscheurde Jaap alle tekeningen uit zijn map.